

Jen zřídka, popravdě skoro nikdy, se velký patron umění odhodlal sepsat retrospektivní zprávu o tom, co zamýšlel a co uskutečnil. Muži činu, od Caesara po venkovské lékaře, zaznamenávali své skutky a zkušenosti, kterým se mohlo, jak správně cítili, dostat zaslouženého trvání pouze prostřednictvím psaného slova. Rovněž tvůrci, od spisovatelů a básníků po malíře a sochaře (jakmile umělecká dovednost v renesanci povýšila na Umění), se utíkali k autobiografii a sebeinterpretaci, a to kdykoliv se obávali, že sama jejich díla, izolované a vyhraněné produkty nepřetržitého procesu tvorby, nebudou pro potomky nositeli jednotného a živého poselství. Ne tak patron, muž, jehož přesvědčení a iniciativa napomáhá vzniku děl druhých: církevní kníže, světský vládce, aristokrat a plutokrat. Z jeho hlediska by mělo umělecké dílo chválit patrona, a nikoliv patron díla. Hadriánové a Maxmiliánové, Lvové a Juliové, Janové z Berry a Lorenzové Medicejští objednávali, co chtěli, vybírali umělce, podíleli se na navrhování programu, souhlasili s jeho provedením nebo je kritizovali a platili – nebo také neplatili – účty. Sestavování inventářů však svěřovali svým dvorním úředníkům nebo tajemníkům a sepisování popisů, chvalozpěvů a výkladů ponechávali svým historiografům, básníkům a humanistům.

Bylo zapotřebí zvláštního zřetězení okolností a jedinečné směsi schopností a vlastností, aby vznikly a přízní času se zachovaly dokumenty, jejichž autorem je Suger, opat ze Saint-Denis.

I.

Jako hlava a reorganizátor opatství, které svým politickým významem a pozemkovým majetkem překonávalo většinu biskupství, jako regent Francie za druhé křížové výpravy a jako „loajální rádce a přítel“ dvou francouzských králů v době, kdy se koruna po dlouhém období vleklého úpadku opět prosazovala, je Suger (narozen v roce 1081, opatem v Saint-Denis od roku 1122 až do své smrti v roce 1151) vynikající postavou francouzských dějin. Oprávněně byl nazván otcem francouzské monarchie, která měla dosáhnout svého vrcholu ve státě Ludvíka XIV. Sdružoval v sobě vychytralost velkého byznysmena s přirozeným smyslem pro rovnost a poctivost (*fidelitas*), uznávaným i těmi, kteří ho neměli rádi. Byl smířlivý a nesnášel násilí, ale vždy stál na svém a rozhodně nepostrádal odvahy. Byl neúnavně činný, ale přitom byl jedinečným mistrem v umění vyčkat pravého času. Měl cit pro detail, ale dokázal ho vidět v souvislostech. Tyto své protikladné vlohy postavil do služeb dvou ambicí: přál si posílit moc francouzského krále a povznést opatství Saint-Denis.

U Sugera nebylo mezi těmito ambicemi rozporu. Jevily se mu naopak jako dva aspekty jediného ideálu, který podle něj odpovídal přirozenému zákonu i boží vůli, neboť byl přesvědčen o třech základních pravdách. Za prvé o tom, že král – a zvláště král francouzský – je „náměstkem božím na zemi“, „který je obrazem Boha a skrze kterého Bůh působí“; tento fakt, i když zdaleka neznamenal, že by král nemohl chybovat, zahrnoval předpoklad, že král chybovat nesmí („nešlechtí krále, přestupuje-li zákon, neboť král a zákon – *rex et lex* – jsou nástroji téže nejvyšší moci“). Za druhé o tom, že každý francouzský král – a zvláště Sugerův milovaný pán, Ludvík VI. Tlustý, který si při své korunovaci v roce 1108 sám odepjal

světský meč a byl opásán mečem duchovním „na obranu církve a chudých“ – má právo i svatou povinnost potlačit všechny síly nakloněné vnitřnímu sváru a odpírající poslušnost jeho nejvyšší autoritě. A za třetí o tom, že symbolem, nebo dokonce ztělesněním této nejvyšší autority, a tudíž i národní jednoty je opatství Saint-Denis, kde nalezlo svůj odpočinek tělo „apoštola všech Galů“, „prvního a po Bohu nejvyššího nenahraditelného ochránce říše“.

† Saint-Denis, založené králem Dagobertem na počest svatého Denise a jeho legendárních druhů, svatého Rustika a svatého Eleutheria (Suger o nich obvykle hovoří jako o „svatých mučednících“ nebo „našich svatých patronech“), bylo po řadu století „královským“ opatstvím. Proto se „přirozeným právem“ stalo posmrtným příbytkem hrobek francouzských králů; Karel Holý a zakladatel vládnoucí dynastie Hugo Capet byli jeho titulárními opaty a mnoha rodilým knížatům se zde dostalo prvního vzdělání (právě ve škole v Saint-Denis-de-l'Éstrée Suger ještě jako chlapec položil základy svého životního přátelství s budoucím Ludvíkem VI. Tlustým). Svatý Bernard vystihl poměry dost přesně, když roku 1127 napsal:

Místo tvého působení proslulo vznešeností a těšilo se přízni královského majestátu. Tvé opatství si zvyklo sloužit královskému dvoru i královu vojsku. Bez rozpaků a postranních úmyslů dostával císař, co je císařovo, ne už tak Bůh, co je boží.

V tomto často citovaném dopise, napsaném v šestém roce Sugerova úřadování, blahopřeje opat z Clairvaux svému světštějšímu spolubratrovi k úspěšnému „zreformování“ opatství Saint-Denis. Tato „reforma“ nejenže nesnížila politický význam opatství, přinesla mu dokonce nezávislost, prestiž a prosperitu, která Sugerovi dovolila upevnit a oficializovat tra-

diční svazky opatství s korunou. Reforma nereforma, Suger nikdy nepřestal prosazovat zájmy opatství a krále s poněkud naivním a v jeho případě ne zcela neoprávněným přesvědčením, že jejich zájmy jsou totožné se zájmy národa a s boží vůlí; podobně jako moderní ropný nebo ocelářský magnát podporuje zákon příznivý pro jeho společnost a banku jako něco prospěšného pro blaho země a pro pokrok celého lidstva.¹ Přátelé koruny pro Sugera byli a zůstali „stoupenci Boha a Saint-Denis“, právě tak jako nepřítel Saint-Denis hyl a zůstal „člověkem bez úcty ke králi Franků i ke králi světa“.

Suger hytostně miloval mír a všech svých cílů se raději pokusil dosáhnout jednáním a finančním narovnáním než vojenskou silou. Od počátku své kariéry neustále pracoval na zlepšení vztahů mezi francouzskou korunou a Svatou stolicí, které byly za vlády Filipa I., Ludvíkova otce a předchůdce, více než napjaté. Již dlouho před tím, než se ujal úřadu v Saint-Denis, byl Suger vyslán se zvláštními pověřenými do Říma a právě na jedné z těchto cest ho zastihla zpráva o zvolení opatem. Pod jeho dovedným vedením se vztahy mezi korunou a kurií utužily tak, že nejen posílily postavení krále v zemi, ale také vyšachovaly jeho nejnebezpečnějšího vnějšího nepřítele – německého císaře Jindřicha V.

Žádná diplomacie však nemohla odvrátit sérii ozbrojených konfliktů s dalším velkým nepřítelem krále Ludvíka – pyšným a nadaným anglickým králem Jindřichem I. Beauclerkem. Jakožto syn Viléma Dobyvatele se Jindřich přirozeně nechtěl vzdát svého dědictví na pevnině – normanského vévodství –, zatímco Ludvík se právě tak přirozeně pokoušel předat toto

¹ Tato věta byla napsána téměř deset let před tím, co jeden dobře známý průmyslník na pokraji své proměny ve státníka prohlásil: „To, co prospívá společnosti General Motors, prospívá Spojeným státům.“

území svým méně mocným, ale zato spolehlivějším vazalům – flanderským hrabatům. Avšak Suger, který hluboce obdivoval Jindřichova vojenského a administrativního génia, si jakoby zázrakem dokázal získat a uchovat jeho důvěru a soukromé přátelství. Zas a zas působil jako prostředník mezi Jindřichem a Ludvíkem VI. Tlustým; a právě v této souvislosti napsal Sugerův zvláštní chránělec a oddaný životopisec, mnich Vilém ze Saint-Denis (jakmile jeho ochránce zemřel, byl odstraněn do převorství Saint-Denis-en-Vaux), jednu z těch šťastných formulí, které se vyznačují spíše naivní sympatií než kritickou bystrostí:

A co mocný anglický král Jindřich? Nechlubil se snad důvěrným přátelstvím tohoto muže a neměl z něho radost? Nevybral si ho nakonec jako svého prostředníka v mírovém jednání s francouzským králem Ludvíkem?

Mediator et pacis vinculum – tato slova obsahují takřka všechno, co může být řečeno o Sugerovi jako státníkovi, pokud jde o zahraniční i vnitřní politiku. Theobald (Veliký) z Blois, synovec anglického krále Jindřicha I., býval na straně svého strýce. Rovněž s ním však Suger vycházel výtečně a nakonec se mu podařilo uzavřít trvalý mír mezi ním a francouzským králem, nyní Ludvíkem VII., který nastoupil na trůn v roce 1137. Theobaldův syn Jindřich se měl stát jedním z nejloajálnějších podpůrců mladého Ludvíka. Když se rytířský a temperamentní Ludvík VII. nepohodl se svým kancléřem Algriem, zasadil se Suger o usmíření. Když Gaufred z Anjou a Normandie, druhý manžel jediné dcery Jindřicha I. Beauclerka, hrozil válkou, i toto nebezpečí Suger odvrátil. Když měl Ludvík VII. všechny důvody k rozvodu se svou ženou, krásnou Eleanorou Akvitánskou, Suger této chybě bránil, do-

kud žil, takže k rozpadu tohoto manželství s katastrofálními politickými následky došlo až roku 1152.

Není náhodou, že dvě největší vítězství Sugerova veřejného života se obešla bez krveprolití. Prvním bylo potlačení státního převratu, o nějž se pokusil Ludvíkův bratr Robert z Dreux, kterého Suger, tehdy osmašedesátiletý regent, „usadil ve jménu spravedlnosti a s odvahou lva“. Druhým, a ještě větším vítězstvím bylo zmaření vpádu německého císaře Jindřicha V. Císař se po wormské konkordátu cítil dostatečně silný a připravoval mocný útok, ale tváří v tvář „Francii, jejíž síly se sjednotily,“ byl nucen se stáhnout. Všichni královi vazalové – dokonce i ti největší a nejvzpornější – nechali tehdy stranou své spory a svou řevnivost a následovali „výzvy Francie“ (*ajuracio Francie*), což byl triumf nejen Sugerova politického úsilí, ale také jeho úřadu. Zatímco se armáda shromažďovala, byly na hlavním oltáři opatského kostela vystaveny ostatky svatého Denise a jeho druhů, aby je později „sám král na svých ramenou“ vrátil do krypty. Mniši sloužili ve dne i v noci bohoslužby. Ludvík VI. Tlustý přijal ze Sugerových rukou zástavu svatého Denise – „vyzval celou Francii, aby ji následovala“ – a tak dal najevo, že francouzský král je vazalem opatství, jehož jeden statek, Vexin, držel jako léno. Nedlouho po Ludvíkově smrti byl tento praporec ztotožněn s onou slavnou korouhví (*oriflanme*), která měla po další tři století zůstat názorným symbolem národní jednoty.

Pouze v jednom případě Suger trval na použití síly proti svým krajanům – když se zdálo, že „rebelové“ chtějí porušit to, co Ludvík VI. Tlustý slíbil chránit: práva církve a chudých. Na Jindřicha Beauclerka a Theobalda z Blois, kteří se králi postavili téměř jako rovní rovnému, mohl Suger pohlížet s úctou a vážností; byl však neoblomný ve svém hněvu a opovržení vůči takovým „plazům“ a „šelmám“, jakými byli Tomáš

z Marlu, Buchard z Montmorency, Milon z Bray, Matouš z Beaumontu nebo Hugo z Puisetu – mnozí z nich příslušníci nižší šlechty –, kteří se stali tyrany v jednotlivých místech či v celých krajích, napadali své loajální sousedy, pustošili města, utiskovali rolníky a vztahovali ruku na církevní majetky, a to i na statky Saint-Denis. Proti nim Suger doporučoval a pomáhal uvádět do života nejpřísnější možné sankce, dáváje utlačovaným přednost nejen z hlediska spravedlnosti a lidskosti (byl totiž svou povahou muž spravedlivý a humánní), ale protože při své inteligenci také chápal, že zruinovaný kupec nemůže platit daně a že sedlák nebo vinař, který se stane obětí neustálého drancování a vydírání, pravděpodobně brzy opustí svá pole a své vinice. Když se Ludvík VII. vrátil ze Svaté země, mohl mu Suger předat zemi tak pokojnou a sjednocenou, jakou byla zřídka kdy předtím – a se zcela naplněnou pokladnou, což bylo ještě zázračnější. „Od té doby,“ píše Vilém, „ho lid i panovník nazývali otcem vlasti.“ A dále se zvláštním zřetelem ke ztrátě Akvitánie, jednomu z následků Ludvíkova rozvodu: „Pak náhle zmizel ze středu království a královské žezlo utrpělo citelný pád.“

II.

To, co Suger mohl v makrokosmu království realizovat jen zčásti, uskutečnil plně v mikrokosmu svého opatství. I když nebereme doslova Bernardovo příkré odsouzení, v němž je Saint-Denis před reformou přirovnáno k „Vulkánově dílně“ a k „Satanově synagoze“, a nebereme vážně hořké invektivy nebohého rýpala Abélarda, který hovoří o „nepřípustných nemravnostech“ a Sugerova předchůdce Adama nazývá mužem, jenž „nevynikal nad ostatní jenom svým postavením, ale také zkažeností a špatnou pověstí“, ani potom nemůže-

me přehlédnout, že před zvolením Sugera opatem nebyla situace v Saint-Denis ani zdaleka uspokojivá. Suger sám se jakékoliv osobní obžaloby Adama, svého „duchovního otce a pěstouna“, taktně zdržel. Mluví však o trhlinách zejících ve zdech, o poškozených sloupech a o věžích „hrozících zřícením“, o lampách a dalším zařízení rozpadajícím se z nedostatku péče na kusy, o drahocenných řezbách ve slonovině ležících „dlouhou dobu ve špině v truhlách i pod nimi“, o posvátném nádobí, které „zastavili a přišli o ně“, o nesplněných závazcích vůči šlechtickým dobrodincům, o desátcích převedených na laiky, o vzdálených pozemcích, které jejich nájemci buďto neobdělávali, nebo opouštěli, protože byli utlačováni blízkými zemany a barony, a (což bylo ze všeho nejhorší) o stálých potížích s „ochránci“ (*advocati*), kteří měli dědičné právo na určité důchody z opatství oplátkou za ochranu před venkovními nepřáteli (*advocationes*), ale často nemohli nebo nechtěli své povinnosti plnit a ještě častěji svůj úřad zneužívali k vymáhání daní, odvodů a robot, na jaké neměli nárok.

Dávno předtím, než se stal hlavou Saint-Denis, mohl Suger tento nezdravý stav pocítit na vlastní kůži. Poté, co byl dva roky převorem (*praepositus*) v Berneval-le-Grand v Normandii, kde měl příležitost seznámit se s administrativními reformami Jindřicha Beauclerka, jež ho hluboce ovlivnily, byl ve věku dvaceti osmi let pověřen týmž úřadem na jednom z nejmilejších statků opatství – Toury-en-Beauce nedaleko Chartres. Nalezl ho však opuštěný poutníky i kupci a téměř bez usedlíků kvůli pronásledování místního postrachu Huga z Puisetu: „Obyvatelé, kteří tam ještě zůstávali, stěželi přežívali pod tíhou takového hanebného útlačku.“ Vyžádal si morální podporu biskupů z Chartres a Orléansu a fyzickou pomoc místních kněží a farníků. Potom požádal o ochranu samot-

ného krále a s pozoruhodnou odvahou a střídavým úspěchem bojoval, dokud hrad Puiset nepodlehł poslednímu ze tří obléhání, kterým musel během dvou let odolávat, a nebyl v roce 1112 dobyt a rozvalen. Nenapravitelný Hugo sice ještě nějakých deset nebo patnáct let usiloval o udržení svého majetku, nakonec však svůj hrad pravděpodobně nechal svému purkrabímu a zmizel ve Svaté zemi. Ačkoliv Suger začal touryorské panství uzdravovat a „neplodnost vystřídala úroda“, poměry se mu zde nepodařilo trvale zlepšit dřív, než se stal opatem. Vybudoval pevné „obranyschopné“ domy, opevnil celé místo palisádami, solidními baštami a novou věží nad vstupní branou; vsadil do vězení Hugova purkrabího, na něhož „náhodou narazil“, když „jednou s vojenským oddílem spěchal za králem“, „jak se vrací k dřívějšímu záškodnictví“, a otázku dědičného práva ochrany urovnal zcela charakteristickým způsobem. Stalo se totiž, že *advocatio* zdědila mladá dívka, vnučka Adama z Pithiviers, z čehož nemohlo vzejít nic dobrého, leda velká škoda v případě, že by se dívka provdala za nevhodnou osobu. Suger to zařídil tak, že „dívku i *advocatio* dal“ půvabnému mladému muži ze svého nejbližšího okruhu, vzal sto liber², aby byly rozděleny mezi novomanžele a zjevně nepřilíš zámožné rodiče, a všichni byli spokojeni: mladá žena dostala věno a manžela, mladý muž dostal manželku a skrovný, leč stálý příjem a rodiče dostali část ze stovky Sugerových liber. „Rozruch v okolí“ byl zažehnán a roční příjem z Toury vzrostl z dvaceti na osmdesát liber.

Historie touryorského panství je příznačná pro celé Sugerovo správcovství. Tam, kde bylo zapotřebí síly, použil ji energicky a bez ohledu na osobní nebezpečí; sám vypráví o několika případech „v začátcích vykonávání svého opatského úřadu“,

2 [Srov. pozn. 2, s. 73.]

kdy se musel uchýlit ke zbrani. Jde však o něco jiného než o profesionální pokrytectví – ačkoliv ani existenci tohoto motivu nelze přehlížet –, když prohlašuje, že toho lituje: kdyby to bylo v jeho moci, řešil by všechny problémy stejným způsobem jako záležitost s vnučkou Adama z Pithiviers.

Kromě toho, že dostal četné královské úděly a privilegia (nejvýznamnějšími z nich bylo rozšíření lokální pravomoci opatství a povolení pořádat každým rokem velký trh známý jako *Foire du Lendit*) a že si zajistil soukromé výhody všeho druhu, byl Suger velkým mistrem v objevování zapomenutých nároků na pozemky a feudální práva. „Jako učenlivý mladý muž,“ říká, „jsem se probíral archivními majetkovými listinami a kvůli spoustě nekalostí jsem prohlížel soupisy zproštěných daní.“ Neváhal vznášet požadavky v zájmu svatých mučedníků, zřejmě však celkem „bez zlého úmyslu“ (*non aliquo malo ingenio*); jedinou možnou výjimkou bylo vystěhování jeptišek z konventu v Argenteuil. Suger vystěhování požadoval nejen z právních, ale také z morálních důvodů (což ovšem poněkud zpochybňuje hodnotu důvodů prvních), a byl dokonce podezírán, že se nechal ovlivnit skutečností, že převorkou v Argenteuil byla Abélardova Heloisa. Avšak je jisté, že nároky opatství Saint-Denis podpořila synoda, na níž byl přítomen i natolik neohrožený obránce Abélardových práv, jakým byl chartreský biskup Gaufred z Lèves; podle toho, co o Sugerovi víme, se zdá pochybné, že by v souvislosti s tímto případem vůbec myslel na tak starý skandál.

Ve všech ostatních známých případech Suger pravděpodobně jednal podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Nové majetky získával a pronajímal za solidní ceny. Nepříjemné, ale legitimní finanční závazky likvidoval vyplácením věřitelů, i když to náhodou byli židé. Nežádoucí *advocati* dostali příležitost vzdát se svých privilegií za úhradu, na níž se buď přímo

dohodli, nebo jim byla určena na základě církevního práva. Jakmile byla nastolena hmotná a právní jistota, zahájil Suger program rekonstrukce a rehabilitace, který se stejně jako v Toury ukázal výhodný jak pro obecné blaho nájemců, tak pro finance opatství. Rozvalené stavby a poničené zařízení byly nahrazeny novými. Učinila se opatření proti bezohlednému kácení lesů. Noví nájemci byli posláni do různých míst, aby i tu půdu, která dosud ležela ladem, změnili v obilná pole a vinice. Nájemní povinnosti se revidovaly, přičemž se pečlivě rozlišovalo mezi legitimním zvykovým právem a svévolným „vymáháním“ a patřičně se přihlíželo k individuálním potřebám a možnostem. A toto vše se dalo pod osobním dohledem Sugera, který se i při všech svých povinnostech „knížete církve a říše“ pohyboval po svém panství jako blesk: vytyčoval plány nového osídlení, označoval nejvhodnější místa pro pole a vinice, dozíral i na ty nejmenší detaily, zkrátka – u ničeho nechyběl. Tak například z panství v Essonnes nezůstalo po dlouhém pustošení hrabaty z Corbeil nic než ruiny malé kaple známé jako Panna Maria v polích, kde „na starém oltáři rostla tráva, kterou nerušeně spásaly ovce a kozy“. Jednoho krásného dne Sugerovi oznámili, že v opuštěné svatyni byly spatřeny hořící svíce a že tam byli zázračným způsobem uzdraveni nemocní lidé. Suger ihned rozpoznal svou příležitost a poslal převora Hervého, „velice zbožného a neobyčejně skromného muže, i když nebyl příliš vzdělaný“, a dvanáct mnichů, aby kapli opravili, zřídili klášterní stavby, osázeli vinice, opatřili pluh, vinné lisy, oltářní nádoby, oděvy, a dokonce i malou knihovnu. A v několika málo letech se z tohoto místa stala středověká obdoba vzkvétajícího soběstačného sanatoria.

III.

Rozšiřováním a zvelebováním panství ležících mimo opatství Suger připravil základy pro zevrubnou reorganizaci samotného konventu.

V roce 1127 – připomeňme si – bylo Saint-Denis „reformováno“ a tato „reforma“ zavedla svatému Bernardovi podnět k sepsání slavného blahopřejného dopisu. Tento list je však více než pouhým výrazem zbožného zadostiučinění. Znamená konec šeptandy (nebo spíš hlasitých protestů), kterou zjevně spustil sám svatý Bernard, zpečetil příměří a nabídl nové podmínky mírového soužití. V dopise svatý Bernard líčí poměry v Saint-Denis v temných barvách a vyjadřuje rozhořčení „světce“, a dává tak zcela jasně najevo, že předmětem tohoto rozhořčení byl právě Suger.

Tvoje chyby, a nikoli chyby tvých podřízených, horlivě kárali svatí mužové. Jenom nad tvými výstřelky se pohoršovali, ne nad jejich. Pouze proti tvé osobě, nikoli proti opatství se pozvedalo reptání bratří. Jen tobě všechno kladli za vinu. Jakmile ses ty napravil, není už nic, co by dávalo podnět ke stížnostem. Po tvé proměně, jsem si jist, brzy ustane pobouření a utichne všechn povyk. Jediné, co nás na tobě pobuřovalo, bylo to, s jakou pompou sis zvykl vyřázet ven, až to vypadalo poněkud naduté... Ty však nejenže ses vyrovnal s dosavadními výtkami, ale přidal jsi navíc zásluhy hodné chvály. A co z lidských činů by si zasloužilo chválu, kdyby se na prvním místě nemělo pocbvalit právě to, co jsi udělal ty? Jako kdyby to ani nebylo lidské, nýbrž boží dílo, ta náhlá změna s tolika lidmi najednou! Převelikou radost na výsostech probudí obrácení jediného hříšníka, co potom obrácení celého společenství?

Takže se Sugerem, který se naučil „sát“ (*sugere*) – což je žert stěží prominutelný i světci – z prsu boží moudrosti, a nikoliv ze rtů lichotníků, bylo patrně všechno v pořádku. Po tolika poklonách však svatý Bernard dává výrazně na srozuměnou, že jeho další dobrá vůle závisí na Sugerově budoucím chování. A na závěr přichází k tomu nejdůležitějšímu: přeje si, aby byl z řádu vyloučen Ludvíkův senešal Štěpán z Garlandu, který měl vysoké postavení v církvi a ještě větší vliv u dvora a tím byl největší překážkou mezi opatem z Clairvaux a korunou.

Jak Suger, o devět let starší než svatý Bernard, na tento překvapující dokument odpověděl, nevíme; z dalšího průběhu událostí je však jasné, že mu rozuměl. Koncem téhož roku (1127) upadl Štěpán z Garlandu v nemilost. Časem se mu sice opět dostalo přízně, moci však nikoliv. 10. května 1128 „se opat z Clairvaux poprvé přímo a oficiálně setkal s králem Francie“: Suger a svatý Bernard se usmířili. Poněvadž si uvědomili, jak nesmírně si mohou škodit jako nepřátelé – jeden jako rádce koruny a největší politická síla ve Francii, druhý jako mentor Svaté stolice a největší duchovní autorita v Evropě –, rozhodli se pro přátelství.

Od této chvíle neslyšíme od svatého Bernarda o Sugerovi nic než chválu, i když měl stále sklon činit ho odpovědným za nežádoucí chování jiných a i když ho při jedné příležitosti poněkud zlomyslně požádal, aby jako „bohatý opat“ pomohl „opatovi chudému“. Titulovali se *vestra Sublimitas*, *vestra Magnitudo* nebo i *Sanctitas vestra*. Krátce před svou smrtí vyjádřil Suger přání spatřit Bernardovu „andělskou tvář“ a byl utěšen poučným listem a vzácným kapesníkem. Především se však pečlivě vyhýbali tomu, aby navzájem zkrížili své zájmy. Suger zachovával nejpřísnější neutralitu, když svatý Bernard pronásledoval své heretiky nebo když zcela libovolně dosazoval biskupy a arcibiskupy, a neudělal nic, aby zabránil druhé

křížové výpravě, jejíž výsledek předvídal, a proto s ní nesouhlasil. Svatý Bernard se na druhé straně zdržel dalších výpadů proti Saint-Denis a nikdy nezměnil svůj optimistický názor na Sugerovo obrácení a jeho reformu bez ohledu na to, jak vypadala skutečnost.

Suger byl bezpochyby stejně bohabojný jako kterýkoliv jiný prelát jeho století. Projevoval při příslušných příležitostech příslušné emoce, „slzami smáčel dlažbu“ před hrobkou svatých mučedníků (často právě v době, kdy králové klesali v pláči na kolena před svatými ostatky nebo se při oficiálních pohřbech rozplývali v slzách) a ukazoval se jako „pokorně sváteční i svátečně pokorný“ při vánočních a velikonočních slavnostech. Sotvakdy však prodělal takové obrácení jako německý klerik Mascelinus, kterého si svatý Bernard vyžádal ze služby v mohučském arcibiskupství do kláštera v Clairvaux, nebo jako světcův vlastní bratr Guido, kterého svatý Bernard odtrhl od milované ženy a dvou malých dětí. Suger se ve svém opatství bezpochyby vystříhal všech nevázaností. Jistě je však neproměnil v místo, kde „jíž nemá do domu božího přístup nikdo se světskými záležitostmi“, kde „do svatostánku už nevzkročí noha zvědavcova“ a kde „nerušený klid stranou světských zmatků obrátí mysl k rozjímání o nebeských věcech“.

V první řadě reforma Saint-Denis nevyplývala ani tak z náhlé změny ve smýšlení bratří jako z jejich dovedné a rozvážné převýchovy. Zatímco svatý Bernard hovoří o „obrácení celého společenství“, Suger si charakteristicky blahopřeje k tomu, že „nenásilným způsobem, bez převratů a rozruchu mezi bratřími, kteří na to nebyli zvyklí, znovunastolil účel svatého řádu“. V druhé řadě pak tato reforma, která odstranila zjevný úpadek a křiklavé nepořádky, ani zdaleka nedosáhla a ani nechtěla aspirovat na cosi podobného Bernardovu přísnému

ideálu mnišského života. V Saint-Denis i nadále dostával „císař, co je císařovo“, a to tím efektivněji, čím bezpečnější byl opatský majetek, čím bohatší byly finanční zdroje a pevnější opatova vláda nad komunitou. Život mnichů, ačkoliv nad ním byl patrně přísnější dohled než kdykoliv předtím, byl zařízen tak příjemně, jak jen bylo možné.

Svatý Bernard si mnišský život představoval jako život ve slepé poslušnosti, naprostém sebezapření a odepření osobního pohodlí, jídla a spánku; sám prý bděl a sám se postil *ultra possibilitatem humanam*. Suger sice také byl pro disciplínu a ukázněnost, ale neschvaloval naprostou podrobenost a asketismus. K údivu svého životopisce po svém zvolení nepřibral na váze ani nekonal žádná sebeumrtvování. „Vždycky se snažil nedělat nic, co by na jeho životě nebo zvycích přitahovalo pozornost“, „nejedl ani příliš levně, ani zvlášť vybraně“. Jeho cela měřila pouze 3 x 4,5 metru; jeho lůžko však nebylo „ani příliš měkké, ani příliš tvrdé“ a přes den – což je velmi půvabné – je „zakrývalo pěkné přehozy“. Domníval se, že vztah mezi představenými a podřízenými má svůj předobraz ve vztahu kněží Starého zákona k arše úmluvy: jako bylo povinností kněží chránit archu kůžemi zvířat, aby nebyla poškozena větrem a deštěm, právě tak – myslil si – je povinností opata pečovat o zdraví jeho mnichů, „aby nezhylnuli na cestě“. Tak byly studené chórové lavice z mědi a mramoru, které byly v zimě opravdu nepříjemné, nahrazeny pohodlnými lavicemi dřevěnými. Strava mnichů se neustále vylepšovala (se zvláštním příkazem, aby chudí dostávali svůj příslušný díl). Se zjevným nadšením Suger obnovil téměř zapomenuté zvyky na paměť Karla Holého, k nimž patřila jednou měsíčně výtečná hostina na počest „tak velkého panovníka a tak důvěrného a upřímného přítele blahoslaveného Denise“. Zatímco svatý Bernard zavedl kult mlčení, Sugera jeden francouzský bada-

tel označil za „neúnavného vypravěče“ (*causeur infatigable*). Choval se „lidsky a družně“ (*humanus satis et jocundus*): rád pobýval se svými mnichy až do půlnoci – vykládal jim o památných událostech, jak je zažil nebo se o nich dozvěděl (a bylo jich mnoho), vyprávěl o činech kteréhokoliv francouzského krále nebo knížete, o němž byla právě řeč, nebo z paměti přednášel dlouhé pasáže z Horatia.

Saint-Denis reformované Sugerem se tedy podstatně lišilo od reformovaného Saint-Denis v představě svatého Bernarda. V jednom podstatném ohledu byl mezi představou a skutečností nejen rozdíl, ale dokonce nesmířitelný rozpor. Nejvzdálenější Sugerově myslí bylo držet světské osoby mimo dům boží: chtěl posloužit co nejpočetnějšímu davu a pouze si přál, aby se to obešlo beze zmatku; proto potřeboval větší kostel. Nejméně omluvitelné mu připadalo nepustit zvědavce k posvátným předmětům: chtěl své ostatky vystavit co „nejvznešeněji“ a „nejnápadněji“, ale chtěl se vyhnout tlačenci a křiku; proto je dal přenést z krypty a lodi do onoho nádherného horního chóru, který se měl stát nepřekonatelným vzorem pro závěr gotické katedrály. Domníval se, že největším hříchem by bylo odmítnout, aby Hospodinu a jeho světcům sloužilo to, čím Bůh doplnil přírodu a zdokonalil člověka: nádoby ze zlata a drahých kamenů ozdobené perlami a drahokamy, zlaté kandelábry a oltářní desky, sochy a vitraje, mozaiky a emaily, nádherné oděvy a tapiserie.

Přesně toto *Exordium magnum ordinis Cisterciensis* odsuzovalo a svatý Bernard proti tomu bouřil ve své *Apologii pro opata Viléma* (*Apologia ad Guillelmum abbatem*). Žádné figurální obrazy nebo sochy s výjimkou dřevěných krucifixů se netrpěly; drahokamy, perly, zlato a hedvábí byly zakázány; oděvy musely být z plátna nebo barchetu, svícny a kadidelnice ze železa, pouze kalichy směly být ze stříbra nebo posříbřené. Suger

však upřímně miloval nádheru a krásu v každé představitelné podobě; mohli bychom říci, že jeho reakce na církevní obřad byla převážně estetická. Kropení svěcenou vodou pro něho bylo podivuhodným tancem za účasti početného duchovenstva „v bělostných albách, s mitrami a v nádherných rouchách zdobených výšivkami s kruhovými ornamenty“, které procházelo v průvodu chrámem jako „sbor spíše nebeský než pozemský“. Prvních dvacet mší, sloužených v novém závěru současně, bylo „chorálem spíše andělským než lidským“. Byla-li tedy Sugerovým přesvědčením víra v duchovní výjimečnost Saint-Denis, materiální výzdoba opatství byla jeho vášní; svatí mučedníci, jejichž „svatý popel“ (který měl přednost před všemi ostatními, byl i jakkoliv uctívanými ostatky) mohl nosit pouze král, museli mít nejkrásnější kostel ve Francii.

Již v prvních letech svého úřadu začal Suger shromažďovat prostředky pro rekonstrukci a novou výzdobu baziliky, a když zemřel, zanechal jí „obnovenou od samých základů“ a tak naplněnou poklady, že větší jsou – ale možná také nejsou – pouze v chrámu svatě Sofie. V aranžování procesí, ceremonií přenášení ostatků, kladení základního kamene a vysvěcení byl Suger předobrazem showmanství moderního filmového producenta nebo komisaře světových výstav a v získávání perel, drahokamů, vzácných váz, vitrají, emailů a textilií uplatňoval nesobeckou dravost moderního ředitele muzea; dokonce jmenoval první známé předchůdce dnešních kurátorů a restaurátorů.

Zkrátka tím, že Suger udělal ve věcech morálky a širší církevní politiky ústupky horlivosti svatého Bernarda, získal ve všech ostatních ohledech svobodu a klid. Neobtěžován opatem z Clairvaux, udělal svůj kostel nejnádhernějším v západním světě a nádheru a okázalost povýšil na úroveň krásných

umění. Přestalo-li být jeho Saint-Denis „Satanovou synagogou“, pak se určitě, více než kdy předtím, stalo „Vulkánovou dílnou“.

IV.

Po roce 1127 Suger již neměl svatého Bernarda stále za zády; nicméně na něho často myslel, a to je jeden z důvodů, proč se stal onou velkou výjimkou z pravidla – písícím patronem.

Část jeho pamětí je nepochybně výrazně apologetická a tato apologie je většinou namířena proti Cîteaux a Clairvaux. Suger znovu a znovu přerušuje své nadšené popisy blyštivého zlata a vzácných klenotů, aby čelil útokům imaginárního oponenta, který však ve skutečnosti vůbec není imaginární, nýbrž totožný s mužem, jenž napsal:

Nicméně my, kteří jsme se lidu již vzdálili a pro Krista jsme opustili všechny cennosti a krásy světa, vše, co krásně září, hezky zní, příjemně voní, dobře chutná a je hebké na omak, to všechno jako tělesné slasti považujeme za smetí, ptám se, či zbožnost těmi věcmi chceme my, prosím vás, podněcovat?

Zatímco svatý Bernard rozhořčeně vykřikuje slovy „pohana Persia“ „Nač je v chrámu zlato?“, Suger žádá, aby všechny nádherné oděvy a oltářní nádoby získané za jeho úřadování byly ve výroční den vyneseny do kostela („protože se podle mého názoru nemají boží dobrodiní ukrývat, ale hlásat“). Hluboce lituje, že jeho velký kříž, jeden z nejnádhernějších předmětů, jaké kdy člověk vytvořil, dosud není zcela pokryt drahokamy a perlami; a je silně zklamán tím, že byl nucen uzavřít novou hrobku svatých mučedníků pouze zlacenou mědí, a nikoliv ryzím zlatem,

protože já, nejubožejší z lidí, ... bych se vynasnažil zakrýt nejvzácnějším materiálem, jaký máme, nejsvětější popel těch, jejichž cti-hodné duše, zářící jako slunce, konají službu před trůnem všemohoucího Boha.

Na konci popisu hlavního oltáře, k jehož čelní desce přidal další tři, „aby oltář vypadal kolem dokola celý zlatý“, přechází Suger do útoku:

Jestliže k zachycení krve kozlů, telat či rusé jalovice sloužily na boží nebo prorokův příkaz zlaté mísy, zlaté poháry i pánvičky, tím spíš by měly Kristovu krev pojmout nádoby ze zlata, drahokamů, a všechno, co je mezi stvořenými věcmi nejvzácnější, by se mělo přinést oddané, ustavičné a pokorné službě. Jistě ani já, ani naše mešní předměty nedostačujeme pro takovou službu. A i kdybychom byli znovu stvořeni z látky serafínů a cherubínů, stejně bychom nebyli schopni a hodni sloužit té nevýslovné oběti... Proti tomu vystupují ti, kteří to snižují a tvrdí, že k bohoslužbě postačí svatost, čistota a upřímnost. S tím já naprosto, bez výhrad a hluboce souhlasím. Ano, záleží především na svatosti, čistotě a upřímnosti. Zároveň si ale myslím, že se vnější nádhera posvátných nádob nehodí k ničemu víc než právě ke svaté oběti... Jsme povinováni sloužit našemu Vykupiteli vším a ve všem, protože ani on neodmítl přijmout za nás všechny bez výjimky ve všem zodpovědnost...

V takovýchto výročích si je třeba povšimnout, jak Suger používá pasáží z Písma svatého jako argumentů proti cisterciákům. V *Epištole k Židům* přirovnal svatý Pavel Kristovu krev ke krvi obětních zvířat zmíněných ve Starém zákoně (i když pouze proto, aby objasnil převahu oběti duchovní nad obětí zápalnou): Suger z tohoto srovnání vyvozuje, že křesťanské kalichy by měly být nádhernější než židovské číše a konvice.

Apoštol Ondřej v apokryfu oslovuje golgotský kříž coby ozdobený Kristovými údy „jako perlami“: Suger z tohoto básnického oslovení odvozuje, že liturgický kříž by se měl třpytit množstvím skutečných perel. Na konci svého popisu nového závěru opatského kostela cituje pasáž z *Epištole k Efezským*, že na Ježíši Kristu jako úhelném kameni roste všechna stavba „v chrám svatý v Pánu“ (Efezským 2,21). Slovo „stavba“ upřesňuje Suger vsuvkou „ať duchovní či hmotná“, čímž metaforu svatého Pavla mění v ospravedlnění své až příliš skvělé architektury.

To však neznamená, že by Suger záměrně „falšoval“ bibli a apokryfy. Jako všichni středověcí autoři citoval z paměti a nerozlišoval mezi textem a svou vlastní interpretací, takže právě jeho citace – a to je odměna za jejich verifikaci – nám prozrazují jeho vlastní filosofii.

Hovořit o Sugerově filosofii se může zdát překvapující. Suger patřil k těm, kdo jsou podle jeho vlastních slov „muži činu z pozice představených“ (a jejichž vztah ke „kontemplativnímu“ životu je pouze vztahem přejících patronů), a neměl žádné ambice jako myslitel. Zaujatý klasiky a kronikáři, státník, voják a právník, znalec všeho, co měl Leon Battista Alberti později shrnout obratem *la cura della famiglia*, a zjevně ne bez zájmu o vědu, byl spíše raným humanistou než raným scholastikem. Nikde neprojevuje ani nejmenší zájem o velké teologické a epistemologické polemiky své doby, jakými byly spor mezi realisty a nominalisty, svár o povahu Trojice nebo největší debata oněch dnů, víra versus rozum; a je charakteristické, že jeho vztah k protagonistovi tohoto intelektuálního dramatu, Petru Abélardovi, měl přísně oficiální a zcela neosobní ráz.

Abélard byl génius, ale génius paranoického typu, odpuzující city druhých svou vypjatostí, vyvolávající skutečné pronásledování tím, že tuší imaginární spiknutí, a se sklonem ob-

racet vděčnost v nevoli, protože se cítí omezovaný jakýmkoliv druhem morálních závazků. Po krutých událostech, které rozvrátily jeho život, našel za veselého a neschopného úřadování opata Adama útočiště v Saint-Denis. Abélard se však brzy pustil do kritiky, která – ať již byla oprávněná či nikoliv – rozhodně nepřispěla k oblibě nově příchozího v zavedené komunitě, a nakonec „čtverácky“ oznámil objev rovný z hlediska Saint-Denis urážce majestátu: narazil na Bedovu pasáž, z níž vyplývalo, že titulární světec opatství nebyl totožný se slavným Dionysiem Areopagitou zmiňovaným ve *Skutcích apoštolů* a pokládáným za prvního athénské biskupa, nýbrž s mladším a daleko méně proslulým Dionysiem z Korintu. Abélard byl obviněn ze zrady koruny a uvržen do vězení, podařilo se mu však uprchnout a nalézt útočiště na území Theobalda z Blois. Tak tedy záležitosti vypadaly, když se Suger stal Adamovým nástupcem. Problém se zanedlouho vyřešil: Suger záměrně trochu váhal a pak souhlasil s tím, aby se na celý případ zapomnělo, a dovolil Abélarďovi žít v pokoji kdekoli se mu zlíbí za podmínky, že nevstoupí do jiného kláštera. Tato jediná podmínka byla Abélarďovi podle jeho vlastní interpretace uložena proto, že „opatství nechtělo přijít o slávu, kterou jsem jim přinášel“, daleko pravděpodobněji však proto, že Suger by se sice Abélarďa milerád zbavil, ale nepřál si vidět svého bývalého mnicha podrobeného autoritě jiného a podle něho nižšího opata. Neměl námitek, když se Abélard o nějaké dva nebo tři roky později sám stal opatem (a to opatem velmi nešťastným), a nepodílel se na pečlivě připravovaném zuřivém útoku svatého Bernarda, který vedl k Abélarďovu odsouzení Senskou synodou roku 1140. Nevíme, zda Suger vůbec otevřel některou z knih, v nichž opat z Clairvaux odhalil čiré pohanství okořeněné přísadami z heretických idejí Areia, Nestoria a Pelagia.

Avšak co Suger skutečně četl, byly spisy připisované právě muži, jehož pololegendární osobnost způsobila roztržku mezi Abélarďem a Saint-Denis. Dionysius Areopagita, o němž víme jen to, že se po Pavlově kázání na athénském Areopagu „přidržel Pavla a uvěřil“, byl ztotožňován nejen se skutečným svatým Denisem, apoštolem Galů, ale také s velmi známým teologickým autorem, pro nás bezejmenným Syřanem žijícím v době kolem roku 500, jehož díla se takto stala stejně uctívaným dědictvím opatství jako zástava Vexinu a ostatky svatých mučedníků. Rukopis řeckých textů, které Ludvík Pobožný dostal od byzantského císaře Michala Koktavého, byl ihned uložen v Saint-Denis. Po prvním, nepříliš úspěšném pokusu o překlad tyto texty brilantně přetlumočil a okomentoval Jan Scotus-Eriugena, čestný host Karla Holého. V těchto překladech a komentářích Suger objevil – což je vzhledem k Abélarďovu osudu poněkud ironické – nejen nejmočnější zbraň proti svatému Bernardovi, ale také filosofické ospravedlnění celého svého postoje k životu a umění.

Pseudo-Dionysius Areopagita (jehož „negativní teologie“, která definuje nadpodstatné Jedno jako věčnou temnotu a věčné ticho, a tak ztotožňuje nejzazší vědění s nejzazším nevědění, nás zde nemusí zajímat více než Sugera) spojoval nauky Plótína a zejména Prokla s učením a vírou křesťanství a slučoval novoplatónské přesvědčení o prazákladním Jednu a životodárném světle s křesťanskými dogmaty o trojjediném Bohu, prvotním hříchu a spáse. Podle Pseudo-Dionysia je univerzum tvořeno, ožívováno a sjednocováno ustavičným sebeuskutečňováním toho, čemu Plótínos říkal „Jedno“, bible „Bůh“ a co on nazýval „nadpodstatné Světlo“, nebo dokonce „neviditelné Slunce“. Bůh Otec je označován jako „Otec světla“ (*Pater luminum*) a Kristus (s narážkou na Janovo evangelium 3,19; 8,12) jako „první záře“ (*fótosia, claritas*), která

„zjevila světu Otce“ (*Patrem clarificavit mundo*). Mezi sférou nejvyšší, čistě inteligibilní existence, a mezi sférou nejnižší, téměř čistě materiální (téměř, poněvadž nelze mluvit o existenci pouhé hmoty bez formy), je sice strašlivá vzdálenost, ne však nepřeklenutelná propast. Je to hierarchie, ale ne dichotomie, protože i ty nejnižší ze stvořených věcí se nějak podílejí na boží podstatě – lidsky řečeno: na pravdě, dobru a kráse. Proces, jímž emanace božího světla směřují dolů, až jsou téměř pohlceny hmotou a rozprášeny na něco, co vypadá jako nepochopitelná změť hrubých materiálních těles, může být kdykoliv obrácen ve vzestup od poskvrnění a mnohosti k čistotě a jednosti. Člověk, *anima immortalis corpore utens*, se tedy nemusí stydět za to, že je závislý na smyslovém vnímání a na smysly ovládané představivosti. Místo aby se obrátil zády k fyzickému světu, může doufat, že jej překročí tím, že ho pojme.

Naše mysl, říká Pseudo-Dionysius na samém začátku svého díla *Nebeská hierarchie* (*De coelesti hierarchia*), a tedy také Jan Scotus-Eriugena na začátku svého komentáře, může k tomu, co není hmotné, vystoupit pouze „vedena za ruku“ tím, co hmotné je (*materiali manu ductione*). I prorokům se božství a nebeské mocnosti mohou zjevit pouze v nějaké viditelné formě. Je to však možné pouze proto, že všechny viditelné věci jsou „hmotná světla“, která zrcadlí světla „inteligibilní“ a nakonec i *lux vera* samotného nejvyššího Boha:

Všechno stvořené, viditelné i neviditelné, je světlem, které má svůj původ v Otci světel... Tento kámen a toto dřevo jsou pro mě světlem... Všimám si totiž, že je tento kámen dobrý a krásný, že odpovídá vlastní analogii, že se jeho rod a drnh určitým rozdílem liší od ostatních rodů a druhů, že je vyjádřen určitou číselnou strukturou, jíž jedna každá věc vzniká, že nepřestupuje řád, který je mu uložen, že hledá místo, které mu náleží podle jeho váhy. Tyto a podobné

postřehy o tomto kameni se mi stávají světlem, osvěcují mne (*me illuminat*). Začínám totiž přemýšlet, odkud se tyto jeho rysy berou... Tak mě můj rozum ihned vede nade všechny věci k jejich příčině, z níž má všechno své místo a řád, svou číselnou strukturu, druh i rod, svou dobrotu, krásu i bytnost a všechny ostatní dary.

Celé hmotné univerzum se takto stává velkým „světlem“ složeným z nesčetných drobných světélek jakoby z mnoha svítílen... *universalis hujus mundi fabrica maximum lumen fit, ex multis partibus veluti ex lucernis compactum*. Každá vnímatelná věc, výtvar člověka nebo produkt přírody, se stává symbolem toho, co smysly nelze vnímat; stává se stupněm na cestě k nebi. Lidská mysl oddávající se „harmonii a jasnosti“ (*bene compactio et claritas*), které jsou kritériem pozemské krásy, je „vedena vzhůru“ k transcendentní příčině této „harmonie a jasnosti“, jíž je Bůh.

Vzestup od materiálního světa ke světu imateriálnímu je tím, co Pseudo-Dionysius a Jan Scotus-Eriugena – na rozdíl od obvyklého teologického použití tohoto termínu – popisují jako „povznesení“ (*anagogicus mos*; doslova přeloženo: „postup vedoucí vzhůru“). Tento postup Suger vyznával jako teolog, opěvoval jako básník a praktikoval jako patron umění a pořadatel liturgických podívaných. Okno s náměty alegorického spíše než typologického charakteru (například proroci přinášející zrno do mlýna, kterým otáčí svatý Pavel, nebo archa úmluvy završená křížem) nás „povznáší od hmotných k nehmotným věcem“. Dvanáct sloupů, které podpírají vysoké klenby nového závěru, „představuje počtem dvanáct apoštolů“, zatímco sloupy ochozu – je jich rovněž dvanáct – „znamení malých proroků“. Obřad vysvěcení nového nartexu byl pečlivě naplánován tak, aby symbolizoval ideu Trojice. „Jeden slavný průvod tří mužů“ (jeden arcibiskup a dva bisku-

pově) kráčet třemi různými směry: opustili stavbu jedinými dveřmi, prošli kolem tří hlavních portálů a „za třetí“ opět vstoupili do kostela jinými jedinými dveřmi.

Tyto případy mohou být interpretovány jako běžný středověký symbolismus bez specificky dionysiovských konotací. Zato však po zásluze slavná pasáž, v níž Suger sděluje zkušenosti z kontempace nad drahokamy, které zářily na hlavním oltáři a jeho ozdobách, „kříži svatého Eligia“ a „schráně Karla Velikého“ (*Escrin de Charlemagne*), je plná přímých reminiscencí:

Mám rád krásu božího domu, mnohobarevný lesk drahokamů mě odvádí od vnějších starostí a přenáší mě z hmotného světa do nehmotného, k upřímnému rozjímání o bohatství svatých ctností a je mi, jako bych dlel kdesi mimo tento svět, na místě, které neleží docela ani v špině tohoto světa, ani v čistotě nebes, na místě, odkud bych se mohl s pomocí boží povznesením přenést vzhůru do vyšších sfér.

Suger zde podává živý obraz onoho extatického stavu, k němuž vede upřené pozorování takových zářících předmětů, jako jsou křišťálové koule nebo drahokamy. Tento stav však nepopisuje jako náboženskou zkušenost, nýbrž jako zkušenost psychologickou, a při svém popisu používá především slov Jana Scota-Eriugeny. Termín *anagogicus mos*, vysvětlený jako povznesení „vzhůru do vyšších sfér“, je stejně doslovnou citací jako „z hmotného světa do nehmotného“ (*de materialibus ad immaterialia transferendo*); „rozmanitost svatých ctností“, která se projevuje v různých vlastnostech drahokamů, připomíná jak „nebeské ctnosti“ zjevující se prorokům „ve viditelné formě“, tak duchovní „osvícení“, jehož zdrojem může být kterýkoliv fyzický předmět.

Avšak ani tato nádherná próza se nevyrovná orgiím novo-

platónské světelné metafyziky, které se Suger oddává v některých svých básních. Všechno, co bylo vykonáno za jeho správy, od přestavby opatského kostela až po jeho vybavení vitrajemi, oltáři a vázami, nesmírně rád popisoval ve svých „veršících“: hexametrech nebo elegických dvojverších, které sice vždy nemívají příliš klasické metrum, ale zato hýří originálními a občas i vtípnými nápady a příležitostně jsou takřka vznešené. Když byly jeho aspirace nejvyšší, uchýloval se k novoplatónskému jazyku, jímž hovoří *tituli* raně křesťanských mozaik, i k frazeologii Jana Scota-Eriugeny:

PARS NOVA POSTERIOR DUM JUNGITUR ANTERIORI,
AULA MICAT MEDIO CLARIFICATA SUO.
CLARET ENIM CLARIS QUOD CLARE CONCOPLATUR,
ET QUOD PERFUNDIT LUX NOVA, CLARET OPUS
NOBILE...

PŘEDNÍ ČÁST KDYŽ NOVÝ ZÁVĚR DOPLNÍ,
STŘED KOSTELA SE SVĚTLEM NAPLNÍ.
NOVÉ SVĚTLO, CO SE K SVĚTLÝM ČÁSTEM POJÍ,
SVĚTLEM NAPLNĚNÝ AŽ TU KOSTEL STOJÍ.

Tento nápis připomínající vysvěcení nového závěru a popisující účinek tohoto závěru na chrámový prostor po přestavbě „středu kostela“, je zdánlivě parafrází čistě „estetické“ zkušenosti: nový transparentní chór, který nahradil temnou karolinskou apsidu, dostane stejně „jasnou“ loď a celá stavba bude proscena ještě zářivějším světlem než dříve. Slova však jsou záměrně vybrána tak, aby byla srozumitelná ve dvou významových rovinách. Formule *lux nova* má dokonalý smysl jako narážka na zlepšení skutečných světelných podmínek, které s sebou přinesla architektura; současně však připomíná

světlo Nového zákona jako protiklad temnoty nebo slepoty zákona židovského. Neustálá hra se slovy *clarere, clarus, clarificare* sugestivně nabádá, aby se za jejich bezprostředními významy hledal nějaký význam skrytý, a odhaluje svůj metafyzický význam, připomeneme-li si, že se Jan Scotus-Eriugena ve svém pozoruhodném výkladu zásad, kterými se chtěl při překládání řídit, výslovně rozhodl pro slovo *claritas* jako pro nejadekvátnější překlad řady řeckých výrazů, jimiž Pseudo-Dionysius označuje záři nebo jas emanující z „Otce světél“.

V další básni Suger vysvětluje dveře středního západního portálu skvící se pozlacenými reliéfy se scénami „utrpení a zmrtvýchvstání, nebo lépe nanebevstoupení Spasitele“. Tyto verše jsou ve skutečnosti zhuštěným výrazem celé teorie „povznesení“:

PORTARUM QUISQUIS ATTOLLERE QUAERIS HONOREM,
 AURUM NEC SUMPTUS, OPERIS MIRARE LABOREM.
 NOBILE CLARET OPUS, SED OPUS QUOD NOBILE CLARET
 CLARIFICET MENTES, UT EANT PER LUMINA VERA
 AD VERUM LUMEN, UBI CHRISTUS JANUA VERA.
 QUALE SIT INTUS IN HIS DETERMINAT AUREA PORTA:
 MENS HEBES AD VERUM PER MATERIALIA SURGIT,
 ET DEMERSA PRIUS HAC VISA LUCE RESURGIT.

KDO ZATOUŽÍ CHVÁLIT KRÁSU TĚCHTO DVEŘÍ,
 AŽ JI DÍLEM SPÍŠ NEŽ MNOŽSTVÍM ZLATA MĚŘÍ,
 UŠLECHTILOST PRÁCE ZÁŘÍ V JEJICH JASU
 A LIDÉ POSLUŠNÍ PRAVDIVÉHO HLASU
 PODLE SVĚTEL PRAVDY BRANOU KRISTA KRÁČÍ,
 CO JE KRÁSY UVNITŘ, ZLATÁ BRÁNA ZNAČÍ,
 SLABÁ DUŠE SKRZE HMOTU K PRAVDĚ STOUPÁ,
 PADLÁ SPATŘÍ SVĚTLO, VSTÁVÁ, ZNOVU DOUFÁ.

Tato báseň explicitně konstatuje to, co z ostatních pouze vyplývá: fyzická „jasnost“ uměleckého díla „osvítí“ mysl diváka duchovním světlem. Poněvadž duše není schopna zjistit pravdu, nezná-li to, co je hmotné, bude vedena pravými, i když pouze smyslově vnímatelnými „světly“ (*lumina vera*) skvělých reliéfů k „pravému Světlu“ (*verum lumen*), kterým je Kristus; takto může být „vzdvižena“, nebo spíše „vzkříšena“ (*surgit, resurgit*) z pozemského zajetí stejně jako Kristus na dveřích, stoupající v *resurrectio vel ascensio*. Suger by se neodvážil označit reliéfy jako *lumina*, kdyby neznal ony pasáže ukazující, že každá stvořená věc „je pro mě světlem“; jeho *Mens hebes ad verum per materialia surgit* není nic jiného než metrická kondenzace Scotovy pasáže

...impossibile est nostro animo ad immaterialem ascendere caelestium hierarchiarum et imitationem et contemplationem nisi ea, quae secundum ipsum est, materiali manu ductione utatur.

...naše duše není schopna postoupit k nehmotnému napodobení a nazírání nebeské hierarchie, pokud se nenechá vést sobě přiměřenými hmotnými věcmi.

A řádky ... *ut eant per lumina vera / Ad verum lumen*... jsou odvozeny z vět, jako je tato následující:

Materialia lumina, sive quae naturaliter in caelestibus spatiis ordinata sunt, sive quae in terris humano artificio efficiuntur, imagines sunt intelligibilium luminum, super omnia ipsius verae lucis.

Hmotná světla, ta, která jsou od přírody rozmístěna v prostoru nebes, i ta, která vznikají na zemi lidskou dovedností, jsou obrazy světél duchovních, a především samotného pravého Světla.

Je snadné si představit rozkoš a nadšení, s nímž Suger hltal tyto novoplatónské nauky. Tím, že přijal za své, co bylo považováno za vlastní slova svatého Denise, nejen uctil patrona svého opatství, ale také nalezl nejautoritativnější potvrzení své vlastní vrozené víry a náklonnosti. Jako by sám svatý Denis žehnal Sugerovu přesvědčení, že „jen nejvyšší rozum, jediný svou podivuhodnou mocí, zmírňuje a srovnává přímý rozpor mezi lidským a božským“ (přesvědčení, které nalezlo svůj praktický výraz v tom, že působil jako „zprostředkovatel mírových jednání“ / *mediator et pacis vinculum*/), a „spojuje tak věci svým původem a povahou zdánlivě neslučitelné ve vyšším harmonickém souladu“. Jako by sám svatý Denis ospravedlňoval Sugerovu slabost pro obrazy a jeho nenasytnou vášeň ke všemu třpytivě krásnému – ke zlatu a emailu, ke křišťálu a mozaikám, k perlám a drahokamům všeho druhu, k sardonyxu, v němž se „střídá rudá barva sardiu s černou onyxu, takže to vypadá, jako by se jedna pokoušela zmocnit druhé“, a k vitrajím vytvořeným „dovednými rukama mnoha mistrů z různých zemí“.

Ti, kdo chvalořečili svatého Bernarda v jeho době, nás ujišťují – a jeho moderní životopisci s tím souhlasí –, že tento světec byl prostě slepý k viditelnému světu a jeho krásám. Říká se, že strávil celý rok noviciátu v Cîteaux, aniž si všiml, zda je strop dormitáře plochý nebo zaklenutý a kaple osvětlována jedním nebo třemi okny. Dovídáme se také, že jezdil celý den po břehu Ženevského jezera, aniž se jedinkrát podíval na krajinu. Avšak ten, kdo sepsal *Apologii pro opata Viléma*, nebyl ani slepý, ani nevnímavý:

Jiná věc je to ale v kláštorech, před očima čtoucích bratří. Co tam dělají ty směšné zpotvořeniny, podivná, krásy zbavená krása a okrášlená nekrása? Co tam pohledávají nečisté opice? A nějací

lvi? A co zrůdní kentauři? A jacísi pololidé? A flekatí tygři? A rytíři v boji? A lovci dující do rohu? Pod jednou hlavou několik těl a na jednom těle zas několik hlav. Tady vidíš čtvernožce s hadím ocasem a tamhle zas rybu s hlavou čtvernožce. Jde tu zvíře, že vpředu kráčí kůň a vzadu táhne půlku kozy, jinde má rohaté dobytče koňský zadek. Taková pestrost nejrůznějších tvarů láká pozornost do té míry, že je lákavější číst v mramoru než v knihách, celý den strávit prohlížením jednotlivostí než rozjímáním o božím zákonu.

Moderní historik umění by na kolenou děkoval bohu za schopnost sepsat tak přesný, živý a vskutku evokativní popis dekorativního souboru v „clunyském stylu“; samotná slova *deformis formositas ac formosa deformitas* nám říkají o duchu románské plastiky daleko více než mnohastránkové stylové rozborů. Celá pasáž nadto ukazuje – a to zejména ve svém pozoruhodném závěru –, že svatý Bernard neodsuzoval umění, protože by nevnímal jeho půvab, nýbrž protože ho pociťoval až příliš silně, aby ho nepokládal za nebezpečný. Odsuzoval umění jako Platón (ten to ovšem dělal s lítostí), protože patřilo k tomu, čím je svět špatný – k tomu, co mohl vidět jen jako nekonečnou revoltu časného proti věčnému, lidského rozumu proti víře, smyslů proti duchu. Suger měl to štěstí, že v samotných slovech třikrát požehnaného svatého Denise objevil křesťanskou filosofii, která mu dovolila uvítat v hmotné kráse nástroj duchovní blaženosti, místo aby ho nutila utéci od ní jako od pokušení. Morální i fyzické univerzum tedy nemusel chápat jako monochromní černobílé, nýbrž jako harmonii mnoha barev.

V.

Suger se ve svých spisech nebránil pouze proti cisterciáckému puritánství. Jakási opozice pravděpodobně vycházela i od jeho mnichů.

V první řadě někteří byli vybíraví a měli námitky proti Sugerovu vkusu, nebo – může-li být „vkus“ definován jako smysl pro krásu smíšený se střízlivostí – proti jeho nedostatku vkusu. Jako spisovatel i jako patron umění Suger usiloval spíše o nádheru než o nevtíravou vytříbenost. Podobně jako si jeho sluch liboval v jakémsi středověkém manýrismu – komplikovaném, i když ne vždy mluvnicky správném, blýskajícím se slovními hříčkami, citáty, metaforami a aluzemi a ohromujícím svou rétorikou (takřka nepřeložitelná první kapitola spisu *De consecratione* (*Vysvěcení*) je jak varhanní preludium, které naplní prostor mocným zvukem ještě dříve, než se vynoří rozpoznatelné téma) – Sugerův zrak požadoval to, co jeho vzdělanější přátelé zřejmě pokládali za příliš ostentativní a křiklavé. Slysíme ozvěnu nesmělého a marného protestu, když Suger říká o mozaice nevhodně spojené s plastikou již protogotického portálu, že ji „umístil proti novým zvyklostem“. Vyzývá-li obdivovatele krásy reliéfu na dveřích, „ať jí dílem spíš než množstvím zlata měří“, jde pravděpodobně o dobře míněnou narážku na ty, kdo mu neustále připomínali Ovidia, podle něhož by dokonalost „formy“ měla být hodnocena výše než vzácný materiál. Zaměřuje se na tytéž kritiky – a zde zcela jasně v duchu přátelské ironie –, když připouští, že nová zlatá zadní deska hlavního oltáře byla skutečně něčím marnotratným (hlavně proto, říká, že byla provedena cizinci), ale spěchá dodat, že její reliéfy – stejně jako antependium nového „oltáře s ostatky“ – jsou podivuhodně jak pro řemeslnou zručnost, s níž byly vyvedeny, tak svou ná-

kladností; „určití lidé“ by tedy mohli použít oblíbený citát: „dílo překonalo materiál“ (*materiam superabat opus*).

V druhé řadě to byla závažnější nespokojenost těch, kdo měli proti Sugerovým podnikům námitky motivované povinnostmi zachovávat posvátné tradice. Karolinský kostel Saint-Denis byl až donedávna pokládán za vybudovaný králem Dagobertem, původním zakladatelem opatství; podle legendy ho vysvětil sám Kristus. Moderní bádání potvrdilo tradiční názor, že až do Sugerova nástupu zůstala stará stavba netknuta. Když ale Suger psal svou zprávu *O tom, co bylo vykonáno za mé správy*, strhl již starou apsidu a staré západní průčelí (včetně příštířešku chránícího hrobku Pipina Krátkého), vybudoval zbrusu nový nartex a zbrusu nový závěr a právě začal s pracemi, které měly skončit odstraněním lodí, poslední zbývající části staré baziliky. Bylo to, jako kdyby prezident Spojených států nechal přestavět Bílý dům Frankem Lloydem Wrightem.

Když ospravedlňuje tuto destruktivně kreativní akci, která měla na více než sto let určit směr vývoje západní architektury, Suger neúnavně zdůrazňuje čtyři body. Za prvé to, že všemu, co se udělalo, předcházela náležitá porada s bratřími, „jejichž srdce hořela pro Pána Ježíše, když k nim mluvil“, a mnozí z nich to výslovně požadovali. Za druhé to, že dílo prokazatelně došlo milosti v očích Boha a svatých mučedníků, kteří zázračně prozradili naleziště vhodného stavebního materiálu na místě, o němž nikdo nic podobného nepředpokládal, ochránili nedokončenou klenbu před strašlivou bouří a celé dílo podporovali mnoha jinými způsoby, takže závěr mohl být vystavěn v neuvěřitelně krátké a symbolicky výmluvné době tří let a úí měsíců. Za třetí to, že se dbalo o záchranu co největšího počtu posvátných starých kamenů, „jako by to byly ostatky“. A za čtvrté to, že přestavba byla naprosto nutná, neboť kostel byl ve špatném stavu, a zejména protože jeho poměrně

malý prostor spolu s nedostatečným počtem východů vedl o slavnostních dnech ke křiku a nebezpečným nepořádkům. Suger, kterému byla „touha po marné slávě a lidské chvále“ cizí a naprosto nestál o „pomíjivou odměnu“, by se nikdy „k tomu neodhodlal ani na to nepomyslel, nebýt té příležitosti vykonat dílo stejně veliké jako nezbytné a užitečné jako slavné“.

Všechna tato ujištění jsou zcela na místě – ovšem pokud jsou pravdivá. Suger o svých plánech nepochybně hovořil s těmi z bratří, u nichž našel zájem a chuť spolupracovat, a jistě se staral o to, aby s jeho rozhodnutími formálně souhlasila generální kapitula. Že to však nebylo za jednomyslného souhlasu, je občas zřejmé i z jeho vlastního vyprávění (například když hovoří o tom, jak ho po dokončení nartexu a závěru „čísí rady“ přesvědčovaly, aby věže dokončil ještě před přestavbou lodi, ale „boží vůle“ mu vnukla, aby tento postup obrátil). Formální souhlas generální kapituly pravděpodobně dostával spíše ex post než před tím (například když stavba a vysvěcení nového nartexu a položení základů nového závěru byly slavnostně vyhlášeny v *Ordinatio*, nařízeném později).

Práce nepochybně pokračovaly hladce a s neobvyklou rychlostí. Avšak do jaké míry si objevy kamene a trámů na nečekaných místech a to, jak zázračně přežily bouři „ještě nespojené, samostatně stojící oblouky“, žádaly kromě Sugerovy vlastní geniálnosti a zručnosti jeho řemeslníků ještě osobní zásah svatých mučedníků, zůstává věcí názoru.

Suger bezpochyby představoval baziliku postupně, a tak přinejmenším dočasně zachránil „posvátné kameny“. Ve skutečnosti však z nich nakonec nezůstalo nic než přestavěné podezdění závěru; dokonce i spisovatel jeho oslavného životopisu ho chválí, že kostel přestavěl „od střechy až k základům“.

Stará stavba byla nepochybně sešlá věkem a nebyla s to bez větších obtíží pojmout davy přivábené výročními trhy a ostat-

ky. Avšak nemůžeme se ubránit pocitu, že Suger ve svém líčení tyto potíže poněkud zveličil, tím spíše, když strašlivé historky o zbožných ženách, které se mohly dostat k oltáři pouze kráčejíce „po hlavách mužů jako po dlažbě“ nebo které musely být „polomrtvé“ vyneseny do kláštera, střídavě vyprávěl, aby dokázal potřebnost nového nartexu i potřebnost nového závěru. Jedno je však jisté: hlavní podnět Sugerovy umělecké činnosti – a jeho psaní o ní – musíme hledat v něm samém.

VI.

Nelze popřít, že Suger – přestože (nebo spíše: protože) proti tomu vytrvale protestoval – byl bičován vášnivou vůlí k sebezvěčnění. Když to řeknu méně akademicky: byl nesmírně ješitný. Požadoval oslavu výročního dne své smrti – což se neobešlo bez významného připomenutí budoucím správcům spíží, aby se nezlobili pro další výdaje za jídlo a pití, nýbrž si připomněli, že právě Suger zvýšil jejich rozpočet –, a stavěl se tak na roveň králům Dagobertovi, Karlovi Holému a Ludvíku VI. Tlustému, jediným osobám, kterým se do té doby této pocty dostalo. Upřímně děkoval Bohu, že takový úkol, jakým je přestavba kostela, ponechal na dobu, kdy žije on, a že „vedení prací připadlo jeho osobě“ (nebo jak říká na jiném místě, „že jeho nepatrnosti připadlo stát se pokračovatelem činů velkých králů a opatů“). Přinejmenším třináct z „veršiků“, kterými pokryl každý volný kousek zdi a liturgických předmětů, uvádí jeho jméno. Jeho četné donátorské portréty byly strategicky rozmístěny v hlavních osách baziliky: dva u hlavního vchodu (jeden v tympanonu, druhý na dveřích), třetí u paty velkého kříže, který ovládal vstupní oblouk nového chóru a mohl být spatřen téměř odkudkoliv v kostele, a jeden nebo dva v oknech středové kaple ochozu. Když čteme

o Sugerově obrovském nápisu ze zlatých písmen nad západními portály („Kěž nezůstane nic skryto!“), když ho pozorujeme, jak se neustále zabývá myšlenkou připomenout se budoucím generacím a jak je vylekán představou „zapomnění, které nevraží na pravdu“, když ho slyšíme, jak o sobě hovoří jako o „vůdci“ (*dux*), pod jehož vedením byl kostel zvětšen a zušlechtěn, je nám, jako bychom naslouchali některému z Burckhardtových dokladů „moderní formy slávy“, a nikoliv slovům opata žijícího ve 12. století.

Mezi žízni renesančního člověka po slávě a Sugerovou kolosální, ale v určitém smyslu hluboce pokornou ješitností je však jeden základní rozdíl. Velký muž renesance prosazoval svou osobnost takříkajíc centripetálně: pohlcoval svět, který ho obklopoval, dokud celé jeho prostředí nebylo absorbováno jím samým. Suger svou osobnost prosazoval centrifugálně: promítal své ego do světa, který ho obklopoval, dokud nebyl absorbován svým prostředím.

Abychom porozuměli tomuto psychologickému jevu, musíme si připomenout dvě skutečnosti stavějící Sugera do diametrálního protikladu k urozenému konvertitovi svatému Bernardovi. Za prvé to, že Suger nevstoupil do kláštera jako novic a pro život v klášteře se nerozhodl ze své vlastní svobodné vůle nebo alespoň s pochopením relativně vyspělého rozumu, nýbrž byl jako oblát v devíti nebo deseti letech zaslíben svatému Denisovi. Za druhé to, že se Suger, spolužák mladých šlechticů a urozených knížat, narodil neznámo kde jako syn chudobných a nízko postavených rodičů.

Z většiny chlapců by za takových okolností vyrostli ostýchaví nebo zatrpklí lidé. Výjimečná vitalita budoucího opata se však projevila tím, co je známo jako přetlak. Místo toho, aby buď toužebně lnul ke svým pokrevným příbuzným, nebo se s nimi drasticky rozešel, držel je Suger v přátelské vzdálenosti a po-

zději je různými cestičkami zapojil do života opatství.³ Místo toho, aby svůj nízký původ buď skrýval, nebo nelibě nesl, Suger se jím téměř chlubil, i když pouze proto, aby tím více zdůraznil, že se svatý Denis ujal právě jeho. „Kdo jsem a z jakého domu pocházím,“ vykřikuje spolu s Davidem. Jeho literární díla i úřední doklady se hemží výrazy jako: „Já, nezpůsobitý svým původem a vzděláním“, „Já, který jsem nastoupil do tohoto úřadu i přes své malé zásluhy, svou nehodnost a nízký původ“ nebo (jako Samuelova matka Anna): „Já nuzný vyzvižený rukou silnou z prachu a chudý vyvýšený z hnoje.“ Silná ruka Páně však působila skrze opatství Saint-Denis. Pán odvedl Sugera od jeho rodičů a dal ho jiné „matce“ (tento výraz se v Sugerových písemnostech neustále navrácí) a ta ho udělala tím, čím byl. Bylo to opatství Saint-Denis, které „o něj pečovalo a které ho povýšilo“; kostel ho „v dětství odkojil, podržel ve zmatcích dospívání, nemálo posílil v dospělosti a slavně vynesl mezi přední muže církve a království“.

Proto Suger, který se pokládal za adoptivní dítě Saint-Denis, věnoval opatství veškerou svou energii, bystrost a tužadost, jimiž ho příroda obdařila. Jeho osobní aspirace mu dokonale splynuly se zájmy „mateřského kostela“ (*mater ecclesia*) a mů-

³ Jména Sugerova otce Helinanda, bratra Radulfa a svagrové Emmeliny figurují v nekrologiu opatství. Další z bratrů, Petr, provázel Sugera roku 1125 na cestě do Německa. Jeden z jeho synovců, Gerard, platil opatství roční sumu patnácti solidů, pět jako nájemné a deset z neznámých důvodů. Další synovec, Jan, zemřel na cestě s poselstvím k papeži Evženovi III., který Sugerovi při této příležitosti napsal velmi srdečný soustrastný list. Třetí synovec, Šimon, byl svědkem uvedení svého strýce do úřadu v roce 1148; pak se znesvářil s jeho nástupcem Odem z Deuil, který byl chráněncem svatého Bernarda a který nepřívětivě pohlížel na každého, kdo byl blízký Sugerovi. V žádném z těchto případů asi nešlo o neoprávněnou protekci.

žeme říci, že své ego realizoval potlačáním své identity: vydal se tak plně, až se ztotožnil se svým opatstvím. Tím, že po celém kostele rozprostil své nápisy a portréty, stal se kostel jeho majetkem, ale současně se sám do určité míry připravil o svou existenci soukromé osoby. Když Petr Ctihodný, opat z Cluny, uviděl Sugerovu úzkou celu, s povzdechem prý prohlásil: „Všechny nás ten člověk zahanbuje, ten nestaví ani pro sebe, ani pro nás, ale pouze pro samotného Boha.“ Pro Sugera v tom však nebyl žádný rozdíl. Nepotřeboval mnoho soukromého prostoru a přepychu, poněvadž prostor a přepych baziliky byl právě tak jeho jako skromné zařízení cely. Patřil mu opatský kostel, neboť on patřil opatskému kostelu.

Ani hranice Saint-Denis nezastavily tento proces seberealizace sebepotlačováním. Pro Sugera Saint-Denis znamenalo Francii, a tak se vyvinul jeho vášnivý a takřka mystický nacionalismus, stejně anachronický jako jeho slavomam. Sugera všichni soudobí autoři chválí jako všestranného a zběhlého literáta schopného psát odvážně, brilantně a „téměř tak rychle jako hovořil“, on však nikdy nepocítil touhu použít toto nadání pro něco jiného než pro čest opatství, jehož byl hlavou, a pro čest dvou francouzských králů, kterým sloužil a podle jeho opěvovatelů také vládl. V *Životopisu Ludvíka VI. Tlustého* nacházíme pocity, jež jsou předobrazem oné specifické formy patriotismu, kterou nejlépe vystihuje francouzské slovo šovinismus. Podle Sugera jsou Angličané „od přirozenosti i morálně určeni k tomu, aby podlehlí Francouzům, a nikoliv naopak“. Jak smýšlel o Němcích, o nichž ze samé lásky napsal, že „cení své zuby s teutonskou zuřivostí“, vyplývá z následujícího citátu:

Překročme směle jejich hranici, ať jsou stíženi na ústupu trestem za to, co drze chystali proti Francii, vládkyni světa. Necht' pocítí

odplatu za své urážky, ne však v naší zemi, nýbrž ve své, kterou Frankové často dobývali a která je na základě práva francských králů poddána Francii.

V Sugerově případě bylo toto nutkání růst – můžeme-li to tak říci – převtělováním, vyhoceným zdánlivě nedůležitou okolností, o níž se on sám vůbec nezmiňuje (možná si jí přestál být vůbec vědom), ale která všem jeho obdivovatelům připadala hodná zmínky: byl neobvykle malé postavy. „Měl malou postavu a křehkou konstituci (*imbecille corpusculum*),“ říká Vilém a pokračuje podivem, „že se tak velký duch vtěsna do tak malého těla.“ Anonymní chvalořečník píše:

*Jsem ohromen obrovitostí ducha v takovémto těle
i tím, že tolik a tak dobrých vlastností sídlí v drobné nádobě.
Ale v tomto muži příroda chtěla dokázat,
že ctnost a síla se mohou skrývat pod jakoukoliv kůží.*

V očích historie se výjimečně drobná tělesná schránka nezdá jako významný faktor; byla však podstatnou determinantou charakteru mnoha dobře známých historických postav. Snáz než kterýkoliv jiný handicap se může změnit v klad, je-li postižený schopen svůj fyzický nedostatek vyvážit tím, co můžeme nejvýstižněji označit jako „zmužilost“, a jestliže psychologickou bariéru dělící ho od lidí průměrného vzrůstu, s nimiž žije, dokáže prolomit nadprůměrnou schopností a vůlí ztotožnit vlastní zájmy s jejich. Tato kombinace zmužilosti a družnosti (často ve spojení s naivní a neškodnou ješitností) učinila z takových „malých velikánů“, jako byli Napoleon, Mozart, Lucas van Leyden, Erasmus Rotterdamský nebo generál Montgomery, samostatnou skupinu a obdařila je zvláštním půvabem a přitažlivostí. Svědectví ukazují, že Suger měl něco

z tohoto podivného kouzla a že jeho drobná postava byla stejně dráždivá svými velkými ambicemi a úspěchy jako svým nízkým původem. Řeholní kanovník ze Svatého Viktora s kuriózním jménem Simon Chièvre-d'Or (Simon Capra Aurea) projevil pozoruhodnou znalost charakteru svého zemřelého přítele, když do nekrologu zahrnul následující dvouverší:

*Corpore, gente brevis, gemina brevitatem coactus,
In brevitatem suam noluit esse brevis.*

*Malý byl postavou, malý byl rodem, obojím malý –
Ani jedno mu nezabránilo konat velké věci.*

Je zábavné a někdy až dojmavé pozorovat, jak daleko mohlo Sugerovo nesobecké sobectví zajít, pokud šlo o prestiž a nádhru Saint-Denis. Jak vychytrale uspořádal malé divadlo, aby jednomu a všem dokázal pravost některých ostatků, které kostelu věnoval Karel Holý. Jak „svým příkladem“ přiměl královské, knížecí a biskupské návštěvníky opatství, aby darovali na výzdobu nové čelní desky oltáře kameny ze svých vlastních prstenů (stáhl si v jejich přítomnosti z prstu svůj prsten, a tak je donutil, aby udělali totéž). Jak mu příslušníci oněch nerozvážných řádů, kterým byly perly a drahokamy dobré leda k tomu, aby je proměnili za peníze na almužny, nabízeli své poklady ke koupi a jak jim on, vděčný Bohu za šťastný „zázrak“, za ně zaplatil čtyři sta liber, přestože „měly ještě mnohem větší cenu“. Jak si vynucuje na těch, kdo byli na Východě, ujištění, že pokladům jeho opatství se nevyrovnají ani poklady konstantinopolské; jak se pokouší skryt své zklamání, když mu to některý méně důvtipný nebo méně úslužný návštěvník zapomněl zdůraznit, a jak sám sebe utěšuje citátem ze svatého Pavla: „Ať se každý vynadívá a přesvědčí

na vlastní oči“ (*Unus quisque in suo sensu abundet*), který podle něho znamenal (nebo měl znamenat): „Ať si každý o sobě myslí, že je hohatý.“

Jako „chudý vyvýšený z hnoje“ nezůstal přirozeně ani Suger ušetřen oné arcineřestí parvenuů – snobismu. Liboval si ve vypočítávání jmen a titulů všech králů, papežů a vysokých církevních hodnostářů, kteří navštívili opatství a projevíli mu svou osohni úctu a náklonnost. S určitou blahosklonností pohlížel na pouhá hrabata a šlechtice – natož pak na „houfy obyčejných rytířů a vojáků“ –, kteří se shromáždili 11. června 1144 při velké slavnosti vysvěcení. Nikoliv bez vychloubání dvakrát vypočítává devatenáct biskupů a arcibiskupů, které na tento slavný den sezval: kdyby mohl být přítomen ještě jeden navíc, každý z dvaceti nových oltářů by byl svěcen jiným hodnostářem – zatímco takto musel biskup z Meaux sloužit u dvou. Opět však není možné bezpečně rozlišit sebeuspokojení osobní a sebeuspokojování, které bychom mohli nazvat institucionálním. Když Suger hovoří o sobě, nedělá rozdílu mezi zájmenem „já“ a „my“, a to dokonce ani v jedné a té samé větě. Zájmeno „my“ občas používá v majestátním plurálu, ale častěji v duchu ryze „kolektivistického“ cítění: „my, komunita Saint-Denis“. Byl sice nesmírně pyšný na drobné soukromé dary, které při různých příležitostech dostal od královské rodiny, ale nikdy je nezapomněl nabídnout svatým mučedníkům. Ani jeho opatská důstojnost mu nezabránila, aby osobně nedohlížel na nákup potravin pro slavnostní příležitost nebo neprohledával truhly a skříně, zda by tam snad neobjevil nějaké zapomenuté umělecké předměty, které by mohly být nově využity.

I přes své velkopanské vystupování však Suger nikdy neztratil kontakt s „prostým člověkem“, kterého tak dobře poznal za svých pobytů v Bernevalu a Toury a jehož nesmrtelné myš-

lení a způsob vyjadřování dokázal několika málo mistrovskými slovy zachytit. Takřka slyšíme, jak honáci nadávají v lomu u Pontoise na to, „že nemají co dělat“, a máme před sebou „okounějící, nepracující nádeníky“, kterým část pomocníků utekla před prudkým deštěm a zuřivou bouří. Téměř vidíme nesmělé, ale přece jenom pohrdavé úšklebky dřevorubců z lesa u Rambouillet, když se jich opat zeptal na něco, co oni pokládali za hloupost. Na zastřešení nové západní části kostela bylo zapotřebí několika výjimečně dlouhých trámů, které nebylo možno získat kácením v blízkém lese:

Jednou v noci, když jsem se vrátil z nočních hodinek, napadlo mne na lůžku, že bych měl sám projít všechny ty lesy... Časně ráno jsem vstal, odložil ostatní povinnosti a spolu s našimi tesaři a s rozměry trámů jsem spěchal do yvelinského lesa. A jak jsme procházeli našimi nujetky v Chevreuse, nechával jsem si přivolávat... lesníky z našich vlastních lesů i ty, kteří znali jiné lesy, a tázal jsem se jich pod přísahou, zda hychom zde, lhosejno s jakými obtížemi, nenalezli nějaké kmeny tohoto rozměru. Tomu se oni s úsměvem nebo spíše s úsměškem, kdyby se toho odvážili, divili, že nevím, že v celém kraji nelze nic takového nalézt... My jsme však... s odvahou naší víry začali prohledávat lesy a asi tak za hodinu jsme našli jeden kmen, který odpovídal požadovaným mírám. Co říci dále? Do devíti hodin, ne-li dříve, jsme v houštinách, v hloubi lesa a v hustém trní označili dvanáct stromů, neboť právě tolik jich bylo zapotřebí...

Je vzrušující, ba dokonce dojemné představit si malého, téměř šedesátiletého mnicha, který ani po půlnoční bohoslužbě nemůže usnout samou starostí o své trámy. Je dojemné, jak ho napadne, že by se po nich mohl poohlédnout sám; jak časně ráno vyráží v čele svých tesařů a s mírami trámů v kapse

do lesů; jak se „s odvahou své víry“ prodírá hustým porostem a jak konečně nalézá přesně to, co potřebuje. Tato drobná příhoda, pomíneme-li její „lidskost“, nám dává konečnou odpověď na naši počáteční otázku: Jak to, že právě Suger na rozdíl od tolika dalších patronů umění potřeboval svěřit své činy peru?

Viděli jsme, že jedním z motivů byla Sugerova touha po sebeospravedlnění, vystupňovaná snad tím, že na rozdíl od papežů, knížat a kardinálů pozdějších staletí ještě cítil jakousi demokratickou odpovědnost vůči své kapitule a svému řádu. Druhým motivem nepochybně byla jeho osobní a institucionální ješitnost. Tyto dva podněty, ač velmi silné, by se však nemohly stát zřetelnými bez Sugerova odůvodněného přesvědčení, že jeho úloha je zcela odlišná od úlohy toho, kdo „chrání nebo ráčí zaměstnávat osobu, podporuje věc nebo umění“ (definice „patrona“ z *Oxford Dictionary*).

Ten, kdo jde se svými tesaři do lesa vyhledat vhodné kmeny, osobně označuje stromy ke kácení a dohlíží na to, aby nový závěr jeho kostela byl ke staré lodi přistaven za pomoci „geometrických a aritmetických nástrojů“, je stále bližší raně středověkému církevnímu architektu-amatérovi, a tedy také světskému architektu-džentlmenovi z koloniální Ameriky, než velkému patronovi žijícímu v době vrcholné gotiky nebo renesance – patronovi, který by si zavolal hlavního architekta, posoudil jeho plány a přenechal mu starost o všechny technické detaily. O Sugerovi, který se svým uměleckým plánům věnoval „tělem i duší“, můžeme říci, že o nich nevedl záznamy jako ten, „kdo podporuje, chrání nebo ráčí zaměstnávat“, nýbrž jako ten, kdo na stavbu dohlíží nebo ji vede. Je na jiných, aby rozhodli, do jaké míry byl odpovědný nebo spoluodpovědný za samotné návrhy svých staveb. Jen velmi málo věcí se pravděpodobně obešlo bez jeho aktivní účasti. Vybíral

a zval jednotlivé řemeslníky, nařídil umístit mozaiku na místo, kam ji nikdo nechtěl dát, navrhoval ikonografii oken, křicifixů a oltářních desek – to vše je doloženo jeho vlastními slovy. Avšak i takový nápad jako předělat římskou porfyrovou vázu na orlici naznačuje, že jde spíše o rozmar opata než o výmysl profesionálního zlatníka.

Uvědomoval si však Suger vůbec, že takové množství umělců „ze všech částí království“ zahájilo v dosud poměrně neplodném Ile-de-France onu velkou selektivní syntézu všech francouzských regionálních stylů, které říkáme gotika? Napadlo ho, že růžicové okno v západním průčelí opatského kostela (pokud víme, takto umístěn se tento motiv poprvé objevuje právě zde) je jednou z velkých inovací v dějinách architektury určenou k tomu, aby podněcovala vynalézavost nesčetných mistrů až k Bernardovi ze Soissons a Hugovi Libergierovi? Věděl nebo tušil, že jeho bezvýhradné nadšení pro světelnou metafyziku Pseudo-Dionysia a Jana Scota-Eriugeny mu zajistí místo jak v předvoji onoho intelektuálního hnutí, jehož výsledkem měly být zárodky vědecké teorie u Roberta Grossetesta a Rogera Bacona, tak i v křesťanském platonismu sahajícím od Viléma z Auvergne, Jindřicha z Gentu a Ulricha ze Štrasburku až k Marsilioví Ficinovi a Pikovi della Mirandola? Také tyto otázky musí být ponechány bez odpovědi. Suger si však jistě přesně uvědomoval rozdíl mezi stylem jeho vlastních „moderních“ staveb (*opus novum*, nebo dokonce *modernum*) a stylem staré karolinské baziliky (*opus antiquum*). Dokud části staré stavby stály, věděl, že je třeba harmonizovat (*adaptare et coaequare*) „moderní“ se „starobylym“. Plně si uvědomoval estetické kvality nového stylu. Cítil – a dává to pocítit i nám – jeho prostornost, když o novém závěru opatského kostela říká, že je „zušlechtěn krásou délky a šířky“, jeho vznosný vertikalismus, popisuje-li vnitřní chór

tohoto závěru jako „náhle (*repente*) vyneseny opěrnými sloupy vzhůru“, jeho transparentnost, když líčí svůj kostel jako „prosyčený podivuhodným světlem, které se do něj bez ustání vlévá zářícími okny“.

Řekli jsme, že je daleko těžší představit si Sugera jako individualistu než představit si tak velké kardinály 17. století, jichž byl historickým předchůdcem. Avšak ze stránek historických knih vystupuje jako postava překvapivě živá a překvapivě francouzská: vášnivý patriot a dobrý hospodář, trochu rétor a velký milovník nádhery, zcela věcný v praktických záležitostech a uměřený ve svých osobních zvycích, dřič a milovník společnosti, hýčící dobrou náladou a nepostrádající zdravý rozum, marnivý, duchaplný a nezkontrolovatelně živý.

Ve století, které bylo neobvykle bohaté na světce a hrdiny, vynikal Suger především jako člověk a zemřel smrtí dobrého člověka po dobrém životě. Na podzim 1150 onemocněl čtvrtodenní zimnicí a před Vánoce byl jeho stav beznadějný. Sentimentálním a poněkud divadelním způsobem vlastním jeho době požádal, aby ho odvedli do konventu, a s pláčem prosil mnichy za odpuštění všeho, čím se proti společenství provinil. Modlil se k Bohu, aby si ho k sobě povolal až na konci svátků, „aby se kvůli němu sváteční dny neproměnily ve dny smutku“. Také tato prosba byla vyslyšena. Suger zemřel 13. ledna 1151, na oktávu Zjevení Páně, kterýmžto svátkem končí doba vánoční. „Nebál se konce,“ říká Vilém,

protože svůj život uzavřel už před smrtí, a nemrzelo ho, že musí zemřít, protože se těšil ze života. Rád odcházel, neboť věděl, že ho po jeho odchodu odsud čekají lepší věci. Byl ostatně toho názoru, že slušný člověk by neměl odnikud odcházet jako lidé, které musejí vyhodit nebo proti jejich vůli vystrčit.